

JOSEPH C. HERMANOWICZ

PRZEMIANA – SPOŁECZNA I OSOBISTA. CHŁOP POLSKI JAKO PRZYZYNEK DO ANALIZY WSPÓŁCZESNYCH PRZEMIAN W SZKOLNICTWIE WYŻSZYM NA ŚWIECIE¹

ABSTRACT. Joseph C. Hermanowicz, *Przemiana – społeczna i osobista. „Chłop polski” jako przyczynek do analizy współczesnych przemian w szkolnictwie wyższym na świecie* [Change – Social and Personal: Thomas and Znaniecki’s „The Polish Peasant” for the Study of Present-Day Change in Global Higher Education] edited by M. Nowak, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. XLVIII: *Kuchnia badań miejskich. Studia na temat praktyki empirycznej badaczy miasta* [A backstage of urban research. Studies on the empirical practices of city research scientists], Poznań 2019, pp. 141–163, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271.

The present work represents an extrapolation of Wiliam I. Thomas and Florian Znaniecki’s study, *The Polish Peasant in Europe and America*, on behalf of the development of sociological theory. The subject consists of careers and institutions in higher education. The *curriculum vitae* serves as the novel human document by which to investigate both social and personal change. Academic careers are studied by virtue of their objective and subjective dimensions. Objectively, the institution of education is revealed for the shifting expectations that govern work in academia in specific historical times (indicated by the cohort in which academics earned their Ph.D.s) and in specific socially bound places (indicated by the type of university in which academics work). Major social change in education likely spells personal change for the way in which people subjectively experience the contemporary academic career. The data come from U.S.-based academics; parallel transformational changes are observable globally. The global change discussed in the work centers on diffusion and institutionalization of the research role. The sources and consequences of this change are problematic. Akin to Thomas and

¹ Tekst z przeznaczeniem dla czytelnika obcojęzycznego pierwotnie opublikowano w języku angielskim w czasopiśmie *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2019, 81(4), pod tytułem Change – social and personal: Thomas and Znaniecki’s *The Polish Peasant* for the study of present-day change in global higher education (DOI: <https://doi.org/10.14746/rpeis.2019.81.4.17>); na potrzeby czytelnika polskojęzycznego przetłumaczyła go dr Alicja Żuchelkowska.

Znanięcki's larger analytic aims, patterns of change are used inductively to formulate theory: the paper culminates by postulating a theory of increasing tendencies in the way knowledge is produced in higher education institutions throughout the world.

Joseph C. Hermanowicz, Department of Sociology, The University of Georgia, Athens, GA, e-mail: jch1@uga.edu

Socjologiczna analiza przemian – społecznych i indywidualnych – swoje powstanie zawdzięcza, przynajmniej częściowo, pionierskiej pracy W.I. Thomasa i Floriana Znanięckiego *Chłop polski w Europie i Ameryce*. Autorzy ci zaproponowali badanie danej społeczności, zidentyfikowane w swoich założeniach przez szkołę chicagowską, dokonujące się w naturalnym dla niej środowisku i opierające się głównie na badaniach terenowych. Perspektywa interakcyjna badaczy i obiektu badań wyznacza zakres rozwijanych przez nich perspektyw: ja i społeczeństwo, jednostka i instytucja postrzegane są jako elementy tworzone przez siebie nawzajem poprzez wzajemne oddziaływanie makro i mikro sił.

Niniejszy tekst stanowi rozwinięcie koncepcji empirycznej oraz teorii dzieła Thomasa i Znanięckiego. Przedmiotem badań są kariery i typy instytucji w szkolnictwie wyższym. Analiza opisu życia zawodowego służy ukazaniu *curriculum vitae* jako nowatorskiego dokumentu, za pomocą którego można uchwycić zmiany społeczne i osobiste. Kariery akademickie badane są na podstawie ich obiektywnych i subiektywnych wymiarów.

Z obiektywnego punktu widzenia instytucja edukacji ukazana jest w świetle zmieniających się oczekiwań, które rządzą działaniami w środowiskach akademickich w konkretnej epoce historycznej (określonej przez grupę, w ramach której naukowcy bronili swoich doktoratów) oraz w konkretnych, społecznie ważnych miejscach (określonych przez typ uniwersytetu, w którym dany naukowiec pracuje). Poważna zmiana społeczna w edukacji prawdopodobnie oznacza również osobistą zmianę sposobu, w jaki ludzie subiektywnie doświadczają współczesnej kariery akademickiej.

Wykorzystane dane pochodzą od naukowców ze Stanów Zjednoczonych, paralelne zmiany można jednak zaobserwować także w kontekście całego świata. Globalna przemiana omawiana w niniejszym artykule koncentruje się na rozpowszechnianiu i instytucjonalizacji roli badawczej. Źródła i konsekwencje tej zmiany nie są jednoznaczne. Podobnie jak w przypadku szerszej zakreślonych celów analitycznych Thomasa i Znanięckiego, wzory przemian wykorzystywane są indukcyjnie w celu

sformułowania omawianej w opracowaniu tezy. W ostatniej części artykułu stawiam tezę o istnieniu tendencji wzrostowych w sposobie wytwarzania wiedzy w instytucjach szkolnictwa wyższego na całym świecie.

Curriculum vitae jako przebieg życia

Przedstawiana tu analiza jest motywowana następującym pytaniem: Co konkretne CV może nam powiedzieć o zmianie społecznej? Możemy, rzecz jasna, wychwycić pewne różnice w formie CV, zwykle dotyczące jego długości, w narodowych systemach szkolnictwa wyższego. Istnieje jednak o wiele większe podobieństwo dotyczące sposobu prezentacji CV, będące manifestacją tego, co Meyer i inni badacze rozumieją jako globalny instytucjonalizm edukacji (Drori, Gillis, Meyer, Ramirez i Schafer, 2003).

Dla potrzeb niniejszego artykułu analizie podlega amerykański model CV uniwersyteckiego, który w przeciwieństwie do systemów Wielkiej Brytanii, Irlandii i niektórych innych krajów, jest obszernym dokumentem zawierającym szczegółowe wykazy publikacji, zdobyte wykształcenie, zajmowane stanowiska i odpowiadające im afiliacje na konkretnych uczelniach, stypendia i inne osiągnięcia, a także czasami rodzaje prowadzonych zajęć, pełnione funkcje administracyjne, członkostwo w organizacjach, kierowanie pracami magisterskimi i doktorskimi oraz wykłady gościnne.

Życiorys jest zarówno „przebiegiem życia” (*a „course of a life”*), jak i jego oficjalną inkorporacją w zinstytucjonalizowane ramy. Jednostki „tworzą” CV, ale to instytucje dostarczają im do tego wzorców. O istnieniu tychże świadczyć może szeroko rozumiane podobieństwo między istniejącymi systemami szkolnictwa wyższego. Sama jednostka i przebieg jej życia stają się zinstytucjonalizowane.

W nowoczesnych systemach ludzie określają swoje miejsce na świecie, opierając się na instytucjach. Stąd niezbędne są przepisy prawne, ekonomiczne, polityczne i religijne pozwalające uformować osobowość jednostki. W miarę jak każdy z nas kreuje swoją własną subiektywną osobowość, na jednostki mogą mieć wpływ zarówno zinstytucjonalizowane przepisy, jak i wszelkie pozasystemowe, niepodlegające żadnemu nadzorowi doświadczenia (Meyer, 1986: 199).

CV stanowią świadectwo konkretnych działań jednostki na przestrzeni jej życia, ale także manifestację instytucjonalnych norm regulujących przebieg kariery. Takie podejście jest kluczowe dla tezy postawionej

w niniejszym artykule. Przemiany zachodzące w sposobie konstruowania CV odzwierciedlają zmianę warunków społecznych, w których życiorysy są tworzone. Teza, że zjawiska społeczne mają zarówno obiektywny, jak i subiektywny wymiar, była kluczowa dla struktury *Chłopa polskiego...* Dychotomia ta opiera się na założeniu, że świat składa się z przedmiotów postrzeganych przez podmioty jako jednostki istniejące same dla siebie. Powyższy podział rodzi pytania o to, jak podmioty odnoszą się do przedmiotów. Poprzez budowę tej konstrukcji teoretycznej Thomas i Znaniecki zamierzali postawić znak równości między współzależnością indywidualnych postaw a obiektywnymi wartościami kulturowymi jako środkiem do zrozumienia życia społecznego.

Pojęcia obiektywności i subiektywności są konstrukcjami równoległymi do pojęć używanych przez Thomasa i Znanieckiego, odpowiednio „wartości” i „postawy”. Wartość społeczna to „każdy przedmiot, który ma znaczenie dla członka danej grupy społecznej i jest przedmiotem jego aktywności” (Madge, 1962: 66, podkreśl. J.C.H.). Postawa z kolei to „proces indywidualnej świadomości, która określa rzeczywistą lub możliwą aktywność jednostki w świecie społecznym” (Thomas i Znaniecki, 1918–1920, t. 1: 22). Przez Thomasa i Znanieckiego przemiana społeczna była zatem rozumiana jako „produkt ciągłej interakcji między indywidualną świadomością a obiektywną rzeczywistością społeczną” (Bulmer, 1984: 55).

Związków przyczynowości nie można znaleźć w podejściu mechanistycznym oraz pomiarach wartości pojedynczej zmiennej, ale w relacji między czynnikami obiektywnymi a subiektywnymi dyspozycjami (Bulmer, 1984; Janowitz, 1966). Ta szeroko pojmowana idea, połączona z imperatywem umiejscowienia obiektywno-subiektywnej współzależności w konkretnym czasie i miejscu, podsumowuje przemyślenia szkoły chicagowskiej na temat teorii i teoretyzowania. Wpływ czynników zewnętrznych lub obiektywnych na ludzkie zachowanie „nabiera znaczenia tylko w takim stopniu, w jakim są one subiektywnie doświadczane [...] zadaniem analityka jest próba pokazania, w jaki sposób subiektywne predyspozycje lub postawy, kształtowane przez doświadczenie, determinują reakcję jednostek na wpływające na nie czynniki obiektywne” (Coser, 1971: 513). Jak ujęli to Thomas i Znaniecki, socjologia musi się skupić na procesie stawania się, aby wytworzyć solidne podwaliny naukowe.

Dla Thomasa i Znanieckiego obiektywne i subiektywne strony życia społecznego należy traktować jako rozdzielne, co bynajmniej nie wyklucza ich interakcji. Wartości i postawy współoddziałują ze sobą, tworząc życie

społeczne, a jednocześnie różnią się od siebie. Zasadniczo mogą one także podlegać niezależnym badaniom.

Pojawia się tu jednak hybrydyzacja owego konstruktów. To, co obiektywne, i to, co subiektywne, staje się jedną formą. CV są jednocześnie subiektywnie ukonstytuowane – jako świadectwo tego, czego dokonano – i stanowią obiektywne odzwierciedlenie warunków społecznych. Nie są one oddzielne, lecz raczej pojęciowo tożsame. Mówiąc językiem współdziałania, badamy tutaj „to, co poszczególne jednostki mówią na temat tego, co głosi społeczeństwo” w kwestii przemian na uczelniach. Patrząc na korpus badawczy z drugiej strony, badamy „to, co społeczeństwo mówi na temat przekonań jednostek” o swojej karierze.

Ontologicznie rzecz biorąc, obiektywność i subiektywność są „umiejscowione”. Są to nie statyczne, lecz dynamiczne właściwości rzeczywistości społecznej. Innymi słowami określają one zmienność i ruch. Używając bardziej akademickich określeń, obejmują one pewien proces: czasowość pojawia się zarówno w kontekście badawczym, jak i w otoczeniu lub środowisku. Czas i miejsce to wymiary społeczne przyjęte przez Thomasa i Znanieckiego oraz innych socjologów z Chicago jako czynniki mające zasadnicze znaczenie dla badania procesu społecznego, który z kolei umożliwia przemiany społeczne i osobiste. Aby analizować stawanie się – rdzeń przemian społecznych i osobistych – badacz musi przede wszystkim przeanalizować społeczne i kulturowe konteksty umiejscowienia jednostek. Wykorzystanie biologicznej metafory „ekologii” oddaje ideę wyrażoną przez Thomasa i Znanieckiego oraz szkołę chicagowską, w zamyśle której jednostki przystosowują się do zmian doświadczanych w swoim otoczeniu, które to z kolei jest kształtowane przez ludzkie zachowania. Błyskotliwość sformułowań Thomasa i Znanieckiego w *Chłopcach polskim...* ujawnia się w wyjaśnieniu, „w jaki sposób złożoność środowiska społecznego uwidacznia się w życiu jednostek, a następnie poprzez owe jednostki działa w celu przekształcenia środowiska i jego instytucji” (Abbott, 1999: 208).

Życiorysy umiejscawiają jednostki w określonym czasie i przestrzeni. Ludzie sytuują się w konkretnych miejscach (uczelnie, na których pracują) oraz w konkretnym przedziale czasowym (zawodowe grupy wiekowe, których dana osoba jest częścią). CV jako „przebieg życia” świetnie nadaje się na główne narzędzie służące do badania wzajemnych zależności między przemianą społeczną i osobistą, ukazaną przez obiektywne i subiektywne rzeczywistości.

Korpus badawczy

Amerykańska Krajowa Rada ds. Badań Naukowych (National Research Council – NRC) dokonała ewaluacji programów studiów podyplomowych na terenie kraju². Oceniono 95 programów studiów podyplomowych w dziedzinie socjologii (Goldberger, Maher i Flattau, 1995). Głównym i najbardziej złożonym narzędziem ewaluacji była „jakość naukowo-dydaktyczna macierzystego wydziału”, za pomocą której możliwe było dokonanie klasyfikacji programów studiów. Burris (2004) twierdzi, że większość programów studiów, wydziałów i uniwersytetów ulega tylko nieznacznym zmianom czasowym. Przedstawiona poniżej kategoryzacja może zatem zostać odniesiona do różnych przedziałów czasowych.

Do niniejszej analizy wybraliśmy dziesięć reprezentatywnych programów studiów należących do kategorii najlepszych, średnich i najgorszych kierunków na skali od 1 do 95 w rankingu NRC. Programy te zostały przeanalizowane w celu zbadania zmian organizacyjnych we wzorcach publikacji. Wszystkie analizowane wydziały mają akredytację umożliwiającą im prowadzenie studiów doktoranckich, z kolei badane uczelnie cechują się znacznym zróżnicowaniem, od najbardziej prestiżowych uniwersytetów Harvard i Stanford po stanowe uniwersytety Mississippi State University oraz Kent State University.

W celu zbadania wzorców publikacji wykorzystano CV znalezione w Internecie. W przypadku 29 kierunków CV zostały pobrane w dniach 8–10 czerwca 2015 r. W przypadku ostatniego kierunku dziewięć CV pobrano 27 czerwca 2017 r., gdy tylko zostały one udostępnione w sieci.

Analizowane życiorysy należą do wykładowców mianowanych (asystentów, adiunktów lub profesorów zwyczajnych). Spośród 291 wyżej wymienionych wykładowców z dziesięciu najlepszych kierunków nauk społecznych 247 (85%) CV było dostępnych on-line. Spośród 208 wykładowców ze środkowych dziesięciu kierunków nauk społecznych 180 (87%) CV było dostępnych on-line. Spośród 140 wykładowców z dziesięciu najniżej sklasyfikowanych kierunków 112 (80%) CV było dostępnych on-line.

² Omówienie metodologii przedstawionej w niniejszym artykule opiera się na pracy: Hermanowicz i Clayton, 2018.

Łączna liczba 539 CV została następnie poddana analizie w odniesieniu do liczby artykułów w czasopiśmie recenzowanych autorstwa konkretnego wykładowcy. Liczba recenzowanych artykułów w czasopiśmie nie obejmuje rozdziałów książek, recenzji książek, artykułów przedrukowywanych z innych czasopism, odpowiedzi, komentarzy, artykułów z biuletynów, esejów, raportów, prezentacji konferencyjnych i artykułów w trakcie recenzji. Zawężenie liczby publikacji wyłącznie do artykułów w czasopiśmie recenzowanych wynika z faktu, że szczególnie w odniesieniu do Stanów Zjednoczonych, ten właśnie aspekt pracy wykładowcy ma największe znaczenie w kontekście podpisywania nowej umowy o pracę czy awansu. Rzecz jasna, pozostałe czynniki są również ważne, jednak nie w takim stopniu.

Aby określić wzorce publikacji w kontekście etapów kariery akademickiej, analizowany korpus podzielono na trzy odrębne grupy, odpowiadające w przybliżeniu etapom wczesnej, środkowej i późnej kariery, które to etapy określa rok uzyskania stopnia doktora przez wykładowcę w odniesieniu do momentu przeprowadzenia niniejszych badań. Kohorta I, odpowiadająca późnym etapom kariery, obejmuje pracowników wydziałów socjologii, którzy zdobyli doktorat przed rokiem 1990. Kohorta II, obejmująca wykładowców znajdujących się w połowie swojej ścieżki awansu, dotyczy tych pracowników, którzy zdobyli doktorat w latach 1990–2005. Kohorta III, odpowiadająca wczesnym etapom kariery, obejmuje pracowników wydziałów socjologii, którzy uzyskali doktorat po 2005 r.

Ponadto wspomniane dane są obliczane przy użyciu indeksu cytowań nauk społecznych (*Social Sciences Citation Index*). Dane z indeksu zostały wykorzystane w celu wykazania istnienia trendów w wydawnictwach w konkretnym przedziale czasowym. Czasopisma wymienione w indeksie odpowiadają czasopismom, które pojawiają się we wspomnianych wyżej życiorysach wykładowców. Przemiany obserwowane w CV są zatem częściowo odpowiedzialne za zmiany obecne w indeksie cytowań.

Przemiany zachodzące w trakcie kariery uniwersyteckiej

Ograniczę poniższe rozważania do dwóch ważnych elementów kariery akademickiej: czasopism fachowych z danej dziedziny oraz norm dotyczących liczby publikowanych artykułów na różnych etapach kariery naukowej i w różnych grupach wykładowców.

Czasopisma

Tabela 1 obrazuje liczbę czasopism z dziedziny nauk społecznych mierzoną w odstępach piętnastoletnich w okresie 1970–2015³. Na podstawie indeksu cytowań nauk społecznych w 1970 r. zanotowano istnienie 78 czasopism socjologicznych. W 2015 r. było ich 142, co oznacza średni wzrost o 1% lub 1,5 czasopisma w każdym z czterdziestu pięciu lat obejmujących ten okres. Wzrost liczby czasopism nie jest bynajmniej charakterystyczny wyłącznie dla nauk społecznych. Jest to ogólny wzorzec obserwowany w wielu dyscyplinach akademickich i dziedzinach zawodowych.

Tabela 1. Liczba czasopism z dziedziny nauk społecznych i pokrewnych (1970–2015)

Dziedzina	Rok			
	1970	1985	2000	2015
Socjologia	78	83	96	142
Studia edukacyjne	103	114	96	231
Kryminalistyka	18	22	20	58
Badania demograficzne	11	18	16	26
Urbanistyka	13	25	29	39
Studia nad kobietami	–	7	25	41
Komunikacja	11	24	43	78
Gerontologia	7	10	23	32
Badania środowiskowe	15	34	47	103
Kulturoznawstwo	–	–	–	38
Studia nad rodziną	–	23	31	42
Ogółem	256	360	426	830

Źródło: *Institute for Scientific Information*, 1979; 1987; *Social Sciences Citation Index*. Philadelphia: Institute for Scientific Information; *Social Sciences Citation Index*, 2000; 2015, Thompson Reuters, <http://ip-science.thomsonreuters.com>.

Tabela została pierwotnie opublikowana w: Hermanowicz (2016a).

Tabela 1 podaje również liczbę czasopism z dziedzin pokrewnych socjologii opublikowanych w konkretnym przedziale czasowym. Lista ta jest jedynie wycinkiem ogólnej liczby publikacji, a zatem nie do końca oddaje skalę badań i publikacji poświęconych socjologii. Na podstawie tej tabeli możemy na

³ Rozważania na temat liczby czasopism naukowych opieram na moim artykule z 2016 roku (Hermanowicz, 2016a).

przykład stwierdzić, że w 1970 r. istniało w sumie 256 czasopism z zakresu socjologii i wybranych dziedzin pokrewnych. Liczba ta stale rosła – do roku 2015 było ich już 830, co w przybliżeniu stanowi wzrost o 324%. Innymi słowy nawet przy bardzo pobieżnej kalkulacji na każdy rok z 45 analizowanych lat przypada pojawienie się około 13 nowych czasopism naukowych, co znacząco zwiększa także szanse na publikację. Wzrost liczby czasopism zdecydowanie wskazuje na zwiększenie znaczenia roli badawczej w karierze uniwersyteckiej.

Liczba publikowanych artykułów

Przebadane osoby zazwyczaj nie mają żadnych przerw w publikacji: na wielu kierunkach studiów konieczność regularnego publikowania w punktowanych czasopismach stała się nieodłączną częścią pracy wykładowcy⁴. Analizując tabelę 2, możemy zauważyć, że zarówno średnia, jak i mediana liczby publikacji w każdej z grup wzrasta wraz z wiekiem danej kohorty.

Przeanalizujemy średnią liczbę publikacji dla kohorty I. W przypadku najwyżej sklasyfikowanych kierunków studiów liczba ta wynosi 44,2, dla kierunków sklasyfikowanych w środku tabeli 39,3, a dla najniżej ocenionych kierunków 34,0. Dla kohorty II średnia liczba publikacji wynosi kolejno: 22,0, 17,0 oraz 20,4 wśród najgorzej ocenianych kierunków, co jest wartością odnotowania. Dla kohorty III średnia liczba publikacji wynosi kolejno: 11,4, 10,4 oraz 7,1. Klasyfikacja kierunków pod kątem ich ewaluacji wyraźnie wskazuje kierunki najlepsze i najgorsze, taki podział przeczy jednak faktycznej wydajności wykładowców w zakresie publikacji prac naukowych. Tabela 2 pokazuje ponadto, że we wszystkich grupach i kategoriach jakości kierunków publikowanie artykułów w czasopismach recenzowanych stanowi stały element pracy wykładowcy.

Wzory publikacji mogą się różnić pod istotnymi względami w zależności od ważnych w karierze akademickiej czynników: liczby artykułów opublikowanych przez wykładowców, zanim podpisali pierwszy kontrakt na uczelni, liczby artykułów opublikowanych do momentu otrzymania umowy na czas nieokreślony i promocji na stanowisko adiunkta oraz liczby artykułów opublikowanych do czasu mianowania na stopień profesora zwyczajnego. Różnice w ewaluacji poszczególnych kierunków studiów sugerują, że wysoko oceniane kierunki wymagałyby od pracowników zwiększenia nakładu pracy i liczby publikowanych artykułów na każdym kolejnym etapie kariery naukowej.

⁴ Uwagi dotyczące norm publikacyjnych pochodzą z: Hermanowicz i Clayton, 2018.

Tabela 2. Liczba recenzowanych publikacji z podziałem na grupy wiekowe

Etapy kariery	Kohorta I	Kohorta II	Kohorta III	Ogółem
	Doktorat przed 1990 r.	Doktorat w latach 1990–2005	Doktorat po 2005 r.	
Najlepsza dziesiątka kierunków				
N	95	97	53	245
Minimum	3	3	1	1
Maksimum	181	91	73	181
Mediana	33,0	18,0	9,0	20,0
Średnia	44,2	22,0	11,4	29,0
Środkowa dziesiątka kierunków				
N	58	68	53	179
Minimum	5	1	0	0
Maksimum	186	43	42	176
Mediana	30,0	17,0	7,0	16,0
Średnia	39,3	17,0	10,4	22,2
Najniżej sklasyfikowana dziesiątka kierunków				
N	18	48	44	110
Minimum	3	5	0	0
Maksimum	114	85	29	114
Mediana	27,0	18,0	5,0	13,0
Średnia	34,0	20,4	7,1	17,3

Źródło: opracowanie za Hermanowicz, 2016a.

Z tabeli 3 wyłania się zupełnie inny obraz, niż można by było przypuszczać. Tabela ta przedstawia średnią liczbę recenzowanych artykułów opublikowanych przez wykładowców z dziedziny nauk społecznych do czasu pierwszego zatrudnienia, następnie zaś na stanowisku adiunkta oraz na stanowisku profesora zwyczajnego. Rozważmy najpierw schematy dające się zaobserwować w przekroju między tymi trzema kategoriami, poczynając od kohorty I. Dla naukowców zatrudnionych obecnie na dziesięciu najlepszych kierunkach średnia liczba artykułów przed pierwszym zatrudnieniem wynosiła 2,3. Dla środkowej dziesiątki kierunków było to 2,2, zaś dla dziesięciu najniżej sklasyfikowanych kierunków 1,7.

Średnia liczba artykułów wśród wykładowców zatrudnionych na stanowisku adiunkta wynosiła odpowiednio: 9,3, 10,0 i 10,0. W przypadku stanowiska profesora zwyczajnego średnia liczba artykułów w poszczególnych grupach wynosiła odpowiednio: 16,0, 18,5 i 17,0. Na wszystkich trzech etapach kariery wykładowcy ze środkowej dziesiątki analizowanych kierunków publikowali

Tabela 3. Efektywność publikacji artykułów recenzowanych z podziałem na grupy wiekowe i ewaluację kierunku

	Kohorta I	Kohorta II	Kohorta III
	Doktorat przed 1990 r.	Doktorat w latach 1990–2005	Doktorat po 2005 r.
Najlepsza dziesiątka kierunków			
Średnia # artykułów przed pierwszym zatrudnieniem*	2,3 (N = 87)	3,1 (N = 93)	4,2 (N = 52)
Średnia # artykułów na stanowisku adiunkta	9,3 (N = 68)	10,0 (N = 83)	14,3 (N = 12)
Średnia # artykułów na stanowisku profesora zwyczajnego	16,0 (N = 74)	18,2 (N = 48)	9,0 (N = 1)
Środkowa dziesiątka kierunków			
Średnia # artykułów przed pierwszym zatrudnieniem	2,2 (N = 51)	2,9 (N = 61)	3,4 (N = 53)
Średnia # artykułów na stanowisku adiunkta	10,0 (N = 41)	10,2 (N = 50)	14,8 (N = 14)
Średnia # artykułów na stanowisku profesora zwyczajnego	18,5 (N = 40)	18,3 (N = 16)	14,0 (N = 2)
Najniżej sklasyfikowana dziesiątka kierunków			
Średnia # artykułów przed pierwszym zatrudnieniem	1,7 (N = 16)	2,3 (N = 46)	3,0 (N = 41)
Średnia # artykułów na stanowisku adiunkta	10,0 (N = 14)	11,0 (N = 45)	13,0 (N = 5)
Średnia # artykułów na stanowisku profesora zwyczajnego	17,0 (N = 10)	24,2 (N = 12)	– (N = 0)

* Rozumianym jako pierwsza podpisana umowa o pracę w charakterze „asystenta”.

Źródło: Hermanowicz i Clayton, 2018.

podobną liczbę artykułów, bądź nawet przewyższali w swej efektywności wykładowców z najlepszej dziesiątki. W kohorcie I w najniżej sklasyfikowanej dziesiątce efektywność naukowców była niewiele niższa niż w pozostałych kohortach.

W kohorcie II możemy zaobserwować podobne schematy. Wykładowcy z tej kohorty, zatrudnieni obecnie na najwyższej sklasyfikowanych uczelniach, opublikowali średnio 3,1 artykułu przed podpisaniem pierwszej umowy, zatrudnieni na uczelniach średniego szczebla – 2,9, a na najniżej sklasyfikowanych uczelniach 2,3. W przypadku wykładowców na stanowisku adiunkta dane te wynoszą kolejno: 10,0, 10,2 i 11,0. Socjologowie z najniżej sklasyfikowanych uczelni opublikowali średnio o jeden artykuł więcej przed awansem na stanowisko adiunkta niż ich koledzy z najbardziej prestiżowych uniwersytetów.

W przypadku profesora zwyczajnego średnie wynoszą odpowiednio: 18,2, 18,3 i 24,2. Oznacza to, że socjologowie z „przeciętnych” uniwersytetów osiągnęli lepsze wyniki niż ci z najlepszych uczelni w dwóch analizowanych kategoriach (artykuły publikowane na stanowisku adiunkta i profesora zwyczajnego), a w przypadku trzeciej kategorii (artykuły publikowane przed pierwszym zatrudnieniem) wyniki były niemal identyczne. W dwóch kategoriach (artykuły publikowane na stanowisku adiunkta i profesora zwyczajnego) wykładowcy z najniżej klasyfikowanych uczelni istotnie wyprzedzili swoich kolegów z najlepszej dziesiątki. Podobne schematy dają się zauważyć w kohorcie III, należy jednak podkreślić, że liczebność badanej kohorty jest tu mniejsza ze względu na to, że wiele badanych osób nie osiągnęło jeszcze tytułu profesora zwyczajnego. Niemniej należy zauważyć, że w momencie podjęcia pierwszej pracy na uczelni wykładowcy zatrudnieni obecnie w najlepszych uniwersytetach opublikowali średnio 4,2 artykułu, ci ze środkowej dziesiątki 3,4, a pracownicy najniżej ocenianych uniwersytetów 3,0 artykuły, co wskazuje na wyraźne podobieństwo w zakresie osiągnięć naukowych.

Przeanalizujmy teraz różnice w poprzek kohort, poczynając od uczelni najlepszych w rankingu. Dominujący schemat ukazuje nam, że wraz z upływem czasu coraz trudniej jest spełnić określone wymagania publikacyjne. W przypadku średniej liczby artykułów w momencie pierwszego zatrudnienia kohorta I osiągnęła 2,3 artykułu, kohorta II 3,1, a kohorta III 4,2. Średnia artykułów publikowanych przez adiunktów wyniosła 9,3 dla kohorty I, 10,0 dla kohorty II i 14,3 dla kohorty III. Identyczny schemat można odnieść do osób zatrudnionych na uczelniach sklasyfikowanych na środkowych i ostatnich pozycjach rankingu. Podsumowując, analiza powyższych danych liczbowych sugeruje, że z czasem coraz trudniej osiągnąć kluczowe progi kariery, lecz również że wydajność publikacyjna wykładowców jest niezależna od poziomu macierzystej uczelni. Przemiany społeczne znajdują swoje odzwierciedlenie w normach regulujących etapy kariery naukowej, analizowane schematy ilustrują zaś rozpowszechnienie i intensyfikację komponentu naukowego w kontekście pracy różnych grup wykładowców.

Dyskusja

Niegdyś badania naukowe prowadzone były tylko w określonych instytucjach akademickich w Stanach Zjednoczonych, podczas gdy obecnie stają się coraz bardziej zinstytucjonalizowane i prowadzone są w większej liczbie

jednostek naukowych. Można także zaobserwować, że dawniej największa wydajność naukowa przypadała na wczesne etapy kariery, szczególnie na uczelniach nienależących do elitarnej grupy najlepszych amerykańskich uniwersytetów, podczas gdy obecnie normą staje się publikowanie dużej liczby artykułów na bardziej zaawansowanych etapach kariery akademickiej.

Rozpowszechnienie się roli badawczej jest zarówno zjawiskiem ogólnonarodowym w amerykańskim systemie szkolnictwa wyższego, jak i globalnym fenomenem pojawiającym się na uczelniach w różnych strukturach akademickich na całym świecie. Rzecz jasna, nadal głównym komponentem pracy wykładowcy jest dydaktyka, jednakże widać tu stopniowo zachodzące zmiany: coraz większą wartość w karierze akademickiej zyskuje komponent badawczy.

Obecnie jednym z głównych tematów w literaturze fachowej dotyczącej kariery akademickiej stało się pojęcie *konwergencji* (Hermanowicz, 2018). Zgodnie z tą ideą, o ile kiedyś zawód wykładowcy wykazywał się sporym zróżnicowaniem w zależności od kraju, o tyle obecnie kariera akademicka staje się coraz bardziej izomorficzna, zarówno jeśli chodzi o jej podstawowe komponenty, jak i towarzyszące pracy wykładowcy problemy (Shin i Kehm, 2013; Teichler, 2014). Konwergencja jest zatem wyrazem teorii instytucjonalnej (Meyer i Rowan, 1977; zob. też Krücken i Drori, 2009).

„Uniwersytety i uczelnie, wraz ze swoimi dyscyplinami i sposobem postrzegania roli wykładowcy, są definiowane, ewaluowane i tworzone w zasadzie w każdym kraju w obrębie zdecydowanie podobnych ram organizacyjnych” (Meyer, Ramirez, Frank i Schofer, 2007: 188). Teoria instytucjonalna przewiduje pojawienie się zmian izomorficznych w jednostkach dydaktycznych oraz w postrzeganiu roli wykładowcy jako sposobu naśladowania najbardziej prestiżowych (czyli plasujących się najwyżej w rankingach) uniwersytetów i powiązanych z nimi systemów edukacyjnych (Bentley i Kyvik, 2011). Badania w ramach teorii instytucjonalnej do tej pory zasadniczo skupiały się na podstawowych elementach roli uczelni w życiu publicznym, takich jak zapisy na studia, struktura uniwersytecka czy program nauczania. Instytucjonalizacja roli badawczej na całym świecie może być tutaj rozumiana jako kolejny, nowy składnik izomorficznej przemiany.

Tendencja wzrostowa w przypadku roli badawczej sama w sobie nie stanowi większego problemu. Możemy jednak uznać za problematyczne przyczyny i konsekwencje wzrostu liczby publikacji naukowych. Owe przyczyny i konsekwencje stanowią już same w sobie tendencję

izomorficzną, wykraczają bowiem poza granice państw i są symptomatyczne dla sił społecznych wpływających mniej lub bardziej ogólnie na krajowe struktury uniwersyteckie.

Przyczyny przemian społecznych przyspieszających wzrost badań naukowych powiązane są z dominującą rolą gospodarki rynkowej (zob. też Hermanowicz, 2016b). Mam tu na myśli w szczególności fakt, że uczelnie na całym świecie przejęły niektóre cechy formalne prywatnego przedsiębiorstwa. Slaughter, Leslie i Rhoades nazywają tę transformację „kapitalizmem akademickim” – chodzi tu o pojawienie się na uniwersytetach i wśród wykładowców postaw rynkowych i quasi-rynkowych (Slaughter i Leslie, 1997; Slaughter i Rhoades, 2004). Postawa „akademicko-kapitalistyczna” obejmuje również instytucjonalną i wydziałową konkurencję o pieniądze, tworząc tym samym odpowiednie środowisko dla pojawienia się zjawiska „komercjalizacji szkolnictwa wyższego” (Slaughter i Leslie, 1997).

Zachowania akademicko-kapitalistyczne, zarówno instytucjonalne, jak i jednostkowe, zyskały na znaczeniu w społeczno-politycznych warunkach neoliberalizmu pojmowanego jako „teoria politycznych praktyk ekonomicznych zakładająca, że dobrobyt człowieka jest w stanie rozwinąć się najlepiej w warunkach indywidualnych swobód przedsiębiorczych i zinstytucjonalizowanych umiejętności charakteryzujących się silnymi prawami własności prywatnej, wolnym rynkiem i wolnym handlem...” (Harvey, 2005: 2). Jak stwierdza Slaughter, „neoliberalne państwo przenosi szkolnictwo wyższe z publicznego systemu wiedzy/uczenia się na... akademicki kapitalistyczny system wiedzy/uczenia się” (Slaughter, 2011: 267). Prywatyzacja szkolnictwa wyższego jest wynikiem neoliberalnej ideologii.

Wspomniane powyżej wzorce są, jak się zdaje, potwierdzane przez szeroki i coraz bardziej wszechstronny wachlarz działań instytucjonalnych i jednostkowych: poszukiwanie i konkurowanie o zewnętrzne dotacje i granty, partnerstwo między uczelniami a przemysłem, powstawanie firm *spin-off*, czesne i opłaty studenckie, umowy patentowe i licencyjne oraz sprzedaż produktów i usług posługujących się wspólną marką pod postacią akcesoriów sportowych, a także w obiektach gastronomicznych i księgarniach. Przytoczone tu zachowania mają również dodatkowe skutki, albowiem instytucje akademickie wydają fundusze w celu uzyskania konkretnych zysków ekonomicznych w następujących dziedzinach: programy lekkoatletyczne, wystawne obiekty sportowe, rekreacyjne, mieszkaniowe i gastronomiczne, ośrodki zdrowia i systemy komunikacji zbiorowej, programy wymiany studentów umożliwiające studia za granicą, i to nawet na kilku różnych uczelniach w ciągu całego toku studiów, technologia i tym podobne.

Zmiany te nabrały kształtu zwłaszcza w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, następnie zaś cieszyły się dużym poparciem wpływowych przywódców politycznych, takich jak Ronald Reagan i Margaret Thatcher. Filozofia neoliberalizmu rozprzestrzeniła się i nasiliła.

Od lat osiemdziesiątych XX w. tradycyjne europejskie struktury uniwersyteckie uległy znaczącym zmianom. Punktem wyjścia były zmiany w brytyjskim systemie uniwersyteckim [...], które szybko rozprzestrzeniły się na kraje skandynawskie i Holandię [...]. Później pojawiły się reformy we Francji [...] Włoszech [...] Niemczech [...] i krajach Europy Wschodniej [...]. W ostatnich latach badania wykazały przemiany w prawie wszystkich krajach europejskich, zmierzające w kierunku [...] [Nowego Publicznego Zarządzania, *New Public Management*] (Hüther i Krücken, 2016: 56).

Podczas gdy jeszcze w roku 1983 Clark przekonywał, że pojęcia „wolności” i „lojalności” są głównymi wartościami struktur uniwersyteckich (Clark, 1983: 247–251), Brennan sugeruje, że wartości te zostały obecnie zastąpione przez takie pojęcia, jak „konkurencyjność” i „przedsiębiorczość” (Brennan, 2010: 234).

W epoce akademicko-kapitalistycznej osiągnięcie zysków ekonomicznych w połączeniu z prestiżem uczelni staje się głównym celem zarówno uniwersytetów, jak i wykładowców. Konkurencja jest napędzana w dużym stopniu przez przesunięcie puli przychodów z sektora publicznego do prywatnego, nie stanowi to wszakże jedynej przyczyny przemian. Zmiany zachodzące w szkolnictwie wyższym są dodatkowo utwierdzone przez krystalizowanie się rankingów uczelni, takich jak rankingi jednostek uniwersyteckich i programów studiów publikowane w czasopismach *U.S. News* i *World Report*, których powstanie w 1983 r. zbiegło się z początkiem rozwoju gospodarki rynkowej i narodzinami korporacyjności w amerykańskim szkolnictwie wyższym. Rankingi uniwersytetów mają obecnie charakter ogólnoświatowy, ukazując tym samym wspólną płaszczyznę, na której na naszych oczach powstaje coraz bardziej zinstytucjonalizowane, globalne przedsiębiorstwo, gdzie prestiż działa jako główna waluta wzmacniająca doktrynę rentowności uczelni (Shin, Toutkoushian i Teichler, 2011). Instytucjonalizacja roli badawczej na uniwersytetach na całym świecie staje się narzędziem służącym uczelniom do ubiegania się o granty i fundusze.

Jakie są konsekwencje tej ogromnej przemiany społecznej w szkolnictwie wyższym? Mamy tu do czynienia z licznymi i zróżnicowanymi skutkami. Niektórzy twierdzą, że neoliberalizm jest „najbardziej niebezpieczną ideologią obecnych czasów”, ponieważ dyskurs obywatelski

ustępuje „językowi komercjalizacji, prywatyzacji i deregulacji”. Wartości obywatelskie zostają tu sprowadzone do prywatnej sprawy jednostek zainteresowanych wyłącznie sobą. W rezultacie, jak sądzą niektórzy naukowcy, „samo znaczenie i cel szkolnictwa wyższego” może być podane w wątpliwość (Giroux, 2002: 425).

Obecnie na uczelniach mamy do czynienia z dramatyczną zmianą priorytetów: z intelektualnych na rynkowe, z wiedzy na zyski. Socjologicznie rzecz biorąc, zmiana priorytetu oznacza, że nowe i odmienne zachowania stają się cenione, uznawane i usankcjonowane prawnie. Zmiana nastawienia całej kultury akademickiej musi skutkować również przemianą postrzegania doświadczenia zawodowego, postawy wobec roli wykładowcy i interpretacji pracy naukowca.

W niniejszym artykule koncentruję się na osobistej przemianie, a mianowicie na konkretnych, jednostkowych konsekwencjach społeczno-psychologicznych, gdyż taka analiza, podobnie do zasad badania społeczności sformułowanych przez Thomasa i Znanieckiego, najlepiej ukazuje, w jaki sposób zmiany w środowisku społecznym uwidaczniają się w życiu jednostki, następnie zaś są wyrażane w zachowaniu na poziomie instytucjonalnym. Podobnie jak autorzy *Chłopa polskiego...*, pragnę przeanalizować, w jaki sposób nowa „społeczność” szkolnictwa wyższego wpływa na jednostkę, by następnie ukazać dialogiczne powiązania między porządkiem społecznym a osobistym.

W kierunku teorii wytwarzania wiedzy

W jaki sposób ewoluują badania naukowe? W jaki sposób ewoluują uczelnie? Przedstawiam tu tezę, że zmieniona infrastruktura wiedzy na uniwersytetach ogranicza rzeczywistą wiedzę naukową, którą można wytwarzać. Wiedza, którą młodzi naukowcy wytwarzają w celu utrzymania się na stanowisku, wiedza, która powstaje, gdyż wykładowcy starają się „wyrobić normy publikacyjne”, to współczesne przejawy tego, jak zmieniona infrastruktura pracy akademickiej ogranicza produkcję wartościowej wiedzy naukowej.

Kapitalizm akademicki wytworzył przestrzeń ułatwiającą pojawienie się reżimu kwantyfikacji w działalności wydziału czy instytutu, obsesji mierzenia, porównywania i sankcjonowania wyników w wielu aspektach pracy wykładowcy. Sposób, w jaki funkcjonuje wydziałowy system nagradzania działalności naukowej, zostaje całkowicie poddany doktrynie

instytucjonalnego „audytu”. Uniwersytety wymagają od członków wydziału rozliczania się ze swej działalności poprzez angażowanie się w rytuały weryfikacji – dokumentowanie i rejestrowanie swojej pracy naukowej w skali rocznej (Power, 1997). Pracownicy administracyjni stają się odpowiedzialni za ewaluację działalności poszczególnych osób i podstawowych jednostek organizacyjnych (Miller i O’Leary, 1987). Może to stworzyć poczucie, że administracja rządzi wydziałami, nie zaś że współdziała z nimi (Tuchman, 2009).

Ponadto praktyki te zachęcają do wprowadzenia tzw. „reżimu odpowiedzialności”, w obrębie którego praca naukowa ulega rekonfiguracji w rzeczywistości metrycznej (Hopwood, 1987; Tuchman, 2009). Wykładowcy stają się towarami podlegającymi audytowi, a w systemie uczelnianym pojawia się pojęcie „nowej praktyki zarządzania”, która podważa autorytet wydziału, wprowadzając zmiany w sposób wertykalny (Tuchman, 2009: 11). Takie działania tworzą nowy standard ekonomicznej racjonalności w podejmowaniu decyzji na uczelni (Geiger, 2004). „Zamiast podporządkowania uniwersytetów produkcji i przekazywaniu wiedzy, wiedza jest teraz podporządkowana uczelnianej potrzebie zysku i prestiżu” (Tuchman, 2009: 11).

Co więcej, nie tylko sama wiedza przestaje być celem istnienia uczelni i zostaje wyparta przez postawy merkantylne; kultura akademickiego kapitalizmu osłabia także zainteresowanie wiedzą i powagę badań naukowych. To z kolei niweluje komponent intelektualny na uniwersytetach. Współmierność, czyli proces przypisywania znaczenia pomiarom, „zmienia formę i obieg informacji oraz sposób, w jaki ludzie na nie reagują” (Espeland i Sauder, 2007: 333). Na przykład administracja danej uczelni może zauważyć, że wykładowca opublikował 100, 200 lub 400 artykułów, ale nie wyjaśnia, dlaczego artykuły te mają znaczenie dla nauki (Tuchman, 2009). Podobnie wygląda kwestia ewaluacji wykładowców poprzez takie czynniki metryczne, jak liczba cytowań czy oceny studentów; ewaluacja opiera się na tych czynnikach, nawet jeśli oceniający nie mają pojęcia, co one oznaczają z naukowego punktu widzenia lub jak wyjaśnić różnicę między np. 3,8 a 4,2. Dążenie do bycia numerem jeden lub uplasowania się w pierwszej dziesiątce, 25-ce lub 50-ce – co świadczy o wystąpieniu zachowań rynkowych – może wydawać się w dużej mierze pozbawione znaczenia; innymi słowy taka postawa nie jest związana z żadnymi koncepcjami. Jednakże brak zaangażowania w kreowanie nowych koncepcji naukowych w ramach kapitalizmu akademickiego występuje nie tylko w przypadku pracowników administracyjnych, będących częścią reżimu

rynkowego, ale także w przypadku samych wykładowców, podtrzymujących ów reżim poprzez swoje zachowanie w ramach systemu.

Nowa gospodarka akademicka wymaga ustanowienia struktury ewaluacyjnej motywującej do zwiększenia liczby publikacji. W ten sposób wzrost liczby czasopism (zob. tab. 1) staje się doskonałą pożywką dla neoliberalizmu. Nacisk na prowadzenie badań sprawia, że coraz większego znaczenia na uczelni nabiera bardzo specyficzny typ wykładowcy: rytualista. W ujęciu Mertona rytualizm jest indywidualnym sposobem adaptacji (Merton, [1957] 1968). W omawianym tu przypadku jest to zachowanie przystosowujące jednostkę do kapitalizmu akademickiego. Rytualiści nie wierzą już w cele systemu, ale nadal poszukują sposobów na osiągnięcie tych celów. W wielu sektorach szkolnictwa wyższego kary za brak publikacji są obecnie postrzegane jako wysokie.

Rytualizm wskazuje na jeszcze bardziej doniosłą konsekwencję współczesnych przemian w szkolnictwie wyższym na całym świecie: wyobcowanie. Rytualne podejście do publikacji artykułów w celu zaspokojenia interesów rynkowych pracodawcy powoduje, że wielu pracowników naukowych przypomina obecnie raczej pracowników fabryki wykonujących automatyczne czynności na linii montażowej. Paradoks całej sytuacji polega na wzroście znaczenia roli badawczej przy jednoczesnym spadku jakości publikacji, obniżeniu czasu poświęcanego na pracę twórczą i skróceniu czasu poświęconego na rzeczywiste myślenie. Myślenie sprzyja lepszej jakości pracy. Jednakże w kapitalizmie akademickim, podobnie jak w szeroko pojętym kapitalizmie, czas to pieniądz. Tak oto czas przeznaczony jest na osiągnięcie rocznych limitów publikacji – co powoduje przyspieszenie całego procesu myślowego kosztem jakości artykułu. Publikacja rytualistyczna dąży do spełnienia wymagań ewaluacji pracy naukowej opartej na pomiarach liczbowych, niekoniecznie wnosząc wartościowy wkład w naukę.

W jaki sposób wyobcowani wykładowcy pracują nad swoimi artykułami? Aby to zilustrować, przytoczmy tu szczere wyznanie byłego redaktora dużego amerykańskiego czasopisma socjologicznego:

Kiedy zacząłem pracę jako redaktor, martwiłem się, że największym wyzwaniem będzie [...]: *Jak dokonać wyboru spośród tych wszystkich wspaniałych abstraktów?* [...] Przekonanie to było oparte na moim odczuciu, że wysoki procent zgłoszeń nadaje się – lub nadawałby się po niewielkich poprawkach – do publikacji. W rzeczywistości okazało się, że nieustannie miałem dokładnie odwrotny problem. W każdym

redagowanym przeze mnie numerze miałem ogromne kłopoty, żeby znaleźć choć cztery wysokiej jakości artykuły do publikacji [...]. W większości przeczytanych przeze mnie tekstów pojawił się jeden lub dwa podstawowe problemy [...]. [Po pierwsze], duży odsetek artykułów [...] zawierał fundamentalne błędy merytoryczne [...]. Po drugie, w większości nadsyłanych artykułów brakowało duszy – przekonującego i dobrze sformułowanego powodu do istnienia – przeważająca liczba artykułów nie była w stanie uzasadnić konieczności swojego powstania [...]. Sądzę, że istnieją dwa powiązane ze sobą wyjaśnienia, dlaczego ogromna większość [...] nadsyłanych abstraktów [...] była po prostu kiepskiej jakości [...]. Po pierwsze, młodszy uczeni są pod zbyt dużą presją, by publikować szybko i dużo. Problem polega na tym, że potrzeba czasu i przemyśleń, prób i błędów, aby postawić naprawdę ciekawą i ważką tezę i przeprowadzić głęboki i staranny wywód naukowy. Następnie potrzeba jeszcze więcej czasu i przemyśleń, prób i błędów, aby uzyskać naprawdę przekonującą odpowiedź na postawioną uprzednio tezę, aby w pełni rozwinąć argument lub wywód myślowy i napisać artykuł odzwierciedlający wartość przeprowadzonych badań. Niestety, młodszy uczeni nie mają czasu ani miejsca na myślenie [...]. Doktoranci muszą często publikować – nawet jeszcze przed rozpoczęciem studiów doktoranckich – aby skutecznie konkurować o stypendia i zwiększyć swoje szanse na dobrą pracę. Adiunkci muszą często i dużo publikować, aby uzyskać dalsze zatrudnienie; doktorzy habilitowani muszą robić to samo, aby „zdobyć tytuł profesora zwyczajnego”. W każdym z tych przypadków kładzie się nacisk na szybką i skuteczną pracę. Wykładowcy muszą jak najszybciej dostarczyć artykuły do recenzji, nawet jeśli nie mieli wystarczająco dużo czasu, aby je przemyśleć lub lepiej zaprezentować swoją argumentację. Ilość ma największe znaczenie, a nie jakość. Większą wartością staje się opublikowanie kilkunastu „ledwie dobrych” artykułów niż opublikowanie czterech lub pięciu dobrze opracowanych esejów lepszej jakości. W rezultacie mamy do czynienia z całą masą niedopracowanych tekstów [...]. Są to teksty istniejące jedynie po to, by istnieć, ponieważ ich autorzy znajdują się pod presją ciągłej publikacji [...]. *Musi być jakiś lepszy sposób na wykonywanie tego zawodu* (Warren, 2016, podkreśl. w oryginale).

Coraz częściej zdarza się, że rytuały audytu pracy wykładowcy i struktury księgowania jego dorobku zachęcają do publikacji niezależnie od lokalizacji danej jednostki naukowej, etapu kariery czy struktury uczelni na terenie danego kraju. Uważa się, że w ten sposób środowisko akademickie „przyspiesza”, a zatem sam sposób postrzegania czasu zmienił się w odpowiedzi na presję publikacji (Vostal, 2016). Wybitnym przykładem apogeum neoliberalizmu stają się głosy wzywające wykładowców do „zwolnienia nieco tempa” (Berg i Seeber, 2016).

Na tak przedstawionej płaszczyźnie pogłądowej idee Thomasa i Znanieckiego spotykają się z poglądami Marksa. Według tego ostatniego schematy wyobcowania obecne w środowisku akademickim mogą przybrać cztery różne formy: wyobcowanie od wytwarzanych przez naukowców produktów (artykuły, książki), od procesu produkcji (myślenie i pisanie), od siebie samych (jako tych, którzy pracują na rzecz kogoś lub czegoś innego niż autentyczne zainteresowania naukowe) i od siebie nawzajem (koledzy, którzy przecząc pierwotnej zasadzie istnienia wydziałów i instytutów, rzadko rozmawiają ze sobą lub spotykają się towarzysko, nie mówiąc już o wzajemnym czytaniu i cytowaniu swoich prac) (Marks, 1964). W tej nowej infrastrukturze produkcji wiedzy wykładowcy nie pracują nad tym, by wyrazić siebie, rozwijać swoje zainteresowania, uzyskać wewnętrzną satysfakcję lub wnieść znaczący wkład w rozwój nauki. Ich działalność naukowa jest zasadniczo wymuszona, w pracy zaś podlegają wymogom i dyscyplinie innych. Dana publikacja szybko staje się obcym elementem, natychmiast odkładanym na półkę bez próby przeczytania jej, gdyż od dawna już zajmujemy się czymś zupełnie innym.

Praca wykładowcy jest coraz częściej wykonywana na podstawie wyników wydajności: czy są to wyniki w nauczaniu, w badaniach, w działalności administracyjnej czy jakiegokolwiek inne, od tej pory absolutnie wszystko, np. zjedzenie obiadu lub pójście do muzeum, może zostać „poddane ewaluacji”. (Jestem przekonany, że co najmniej jeden instytut czy wydział na świecie wprowadził punkty dla wykładowców za „konstruktywny” wkład na zebraniach rady wydziału). Wykładowcy muszą zdecydowanie odrzucać i bronić się przed tak nakreślonymi celami pomimo ciągle rosnącej presji. Być może jest to łatwiejsze w niektórych rodzajach uczelni niż w innych (Hermanowicz, 2011). Konieczność przeciwstawiania się naciskowi tych sił zarówno postawą, jak i czynami stanowi nie tylko dowód przemian instytucjonalnych, ale również dowód na twierdzenie Thomasa: jeśli sytuacja jest postrzegana jako rzeczywista, ma rzeczywiste konsekwencje (Thomas, 1923).

W swoich badaniach nad migracją Thomas i Znaniecki zaproponowali podejście mogące znaleźć swoje zastosowanie także w odniesieniu do innych kwestii dotyczących społecznego stawa n i a s i ę (Madge, 1962). Możemy zatem podsumować, że analiza życiorysów wskazuje na społeczne i osobiste przemiany zachodzące w życiu pracowników akademickich oraz na wiele problemów ich dotyczących. Nie może nam też umknąć ironiczny wydźwięk tychże problemów nieodłącznie związanych z archetypowym społecznym postrzeganiem roli wykładowcy. Intensyfikacja badań zaczyna ograniczać wiedzę. Rozpowszechnianie działalności naukowej osłabia siłę nowych idei

i odkryć naukowych. Stajemy się ubożsi intelektualnie pomimo całej „wiedzy”, którą tworzymy. Sto lat po badaniach nad chłopami badania środowiska akademickiego poprzez analizę CV wykładowców ukazują nam, czym staje się wiedza w dialogu pomiędzy współczesnymi instytucjami a jednostkami.

Literatura

- Abbott, A. (1999). *Department and Discipline: Chicago Sociology at One Hundred*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bentley, P.J., Kyvik, S. (2012). Academic work from a comparative perspective: A survey of faculty working time across 13 countries. *Higher Education*, 63, 529–547.
- Berg, M., Seeber, B.K. (2016). *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Brennan, J. (2010). Burton Clark's The Higher Education System: Academic organization in cross-national perspective. *London Review of Education*, 8(3), 229–237.
- Bulmer, M. (1984). *The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research*. Chicago: University of Chicago Press.
- Burris, V. (2004). The Academic Caste System: Prestige hierarchies in Ph.D. Exchange networks. *American Sociological Review*, 69(2), 239–264.
- Clark, B.R. (1983). *The Higher Education System: Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Coser, L.A. (1971). W.I. Thomas and Florian Znaniecki. W: idem, *Masters of Sociological Thought* (ss. 511–559). New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Drori, G.S., Meyer, J.W., Ramirez, F.O., Schofer, E. (2003). *Science in the Modern World Polity: Institutionalization and Globalization*. Stanford: Stanford University Press.
- Espeland, W.N., Sauder, M. (2007). Rankings and reactivity: How public measures recreate social worlds. *American Journal of Sociology*, 113(1), 1–40.
- Geiger, R.L. (2004). *Knowledge and Money: Research Universities and the Paradox of the Marketplace*. Stanford: Stanford University Press.
- Giroux, H.A. (2002). Neoliberalism, corporate culture, and the promise of higher education: The university as a democratic sphere. *Harvard Educational Review*, 72(4), 425–463.
- Goldberger, M.L., Maher, B.A., Flattau, P.E. (red.). (1995). *Research-Doctorate Programs in the United States: Continuity and Change*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hermanowicz, J.C. (2011). Anomie in the American academic profession. W: J.C. Hermanowicz (red.), *The American Academic Profession: Transformation in Contemporary Higher Education* (ss. 216–237). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hermanowicz, J.C. (2016a). The proliferation of publishing: Economic rationality and ritualized productivity in a neoliberal era. *American Sociologist*, 47(2), 174–191.
- Hermanowicz, J. (2016b). Universities, Academic Careers, and the Valorization of 'Shiny Things', *The University Under Pressure (Research in the Sociology of Organizations, Vol. 46)*, Emerald Group Publishing Limited (ss. 303–328). <https://doi.org/10.1108/S0733-558X20160000046010>.

- Hermanowicz, J.C. (2018). The professoriate in international perspective. W: M.B. Paulson (red.), *Higher Education: Handbook of Theory and Research* (ss. 239–293). Cham, Switzerland: Springer.
- Hermanowicz, J.C., Clayton, K.A. (2018). Contemporary academic publishing: Democratization and differentiation in careers. *Journal of Higher Education*, 89(6): 865–891.
- Hopwood, A.G. (1987). The archeology of accounting systems. *Accounting, Organizations and Society*, 12(3), 207–234.
- Hüther, O., Krücken, G. (2016). Nested organizational fields: Isomorphism and differentiation among European universities. W: E.P. Berman, C. Paradeise (red.), *Research in the Sociology of Organizations: The University Under Pressure* (ss. 53–83). Bingley: Emerald.
- Janowitz, M. (1966). Introduction. W: M. Janowitz (red.), *W.I. Thomas: On Social Organization and Social Personality* (ss. vii–lviii). Chicago: University of Chicago Press.
- Krücken, G., Drori, G.S. (2009). *World Society: The Writing of John W. Meyer*. Oxford: Oxford University Press.
- Madge, J. (1962). *The Origins of Scientific Sociology*. New York: Free Press.
- Marks, K. (1964). *Early Writings*, przekład na język angielski: T.B. Bottomore. New York: McGraw-Hill.
- Merton, R.K. (1973). *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, N.W. Storer (oprac. i wstęp) (ss. 267–278). Chicago: University of Chicago Press.
- Merton, R.K. ([1957] 1968). Social Structure and Anomie. W: idem, *Social Theory and Social Structure* (ss. 185–214). New York: Free Press.
- Meyer, J.W. (1986). The Self and the life course: Institutionalization and its effects. W: A.B. Sorensen, F.E. Weinert, L.R. Sherrod (red.), *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Meyer, J.W., Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83, 340–363.
- Meyer, J.W., Ramirez, F.O., Frank, D.J., Schofer, E. (2007). Higher education as an institution. W: P. Gumpert (red.), *Sociology of Higher Education: Contributions and Their Contexts* (ss. 187–221). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Miller, P., O’Leary, T. (1987). Accounting and the construction of the governable person. *Accounting, Organizations and Society*, 12(3), 235–265.
- Power, M. (1997). *The Audit Society: Rituals of Verification*. Oxford: Oxford University Press.
- Shin, J.C., Kehm, B.M. (red.). (2013). *Institutionalization of World-Class University in Global Competition*. Dordrecht: Springer.
- Shin, J.C., Toutkoushian, R.K., Teichler, U. (2011). *University Rankings: Theoretical Basis, Methodology and Impacts on Global Higher Education*. Dordrecht: Springer.
- Slaughter, S. (2011). Academic freedom, professional autonomy, and the state. W: J.C. Hermanowicz (red.), *The American Academic Profession: Transformation in Higher Education* (ss. 241–273). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S., Leslie, L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial State*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S., Rhoades, G. (2004). *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Teichler, U. (2014). On the move towards a new convergent design of higher education systems? W: J.C. Shin, U. Teichler (red.), *The Future of the Post-Massified University at the Crossroads* (ss. 229–248). Dordrecht: Springer.
- Thomas, W.I. (1923). *The Unadjusted Girl*. Boston: Little, Brown.
- Thomas, W.I., Znaniecki F. [1918–1920] (1958). *The Polish Peasant in Europe and America*, t. 1–5. New York: Dover.
- Thompson-Reuters. (2000). *Social Sciences Citation Index*. <http://ip-science.thompson-reuters.com>.
- Thompson-Reuters. (2015). *Social Sciences Citation Index*. <http://ip-science.thompson-reuters.com>.
- Tuchman, G. (2009). *Wannabe U: Inside the Corporate University*. Chicago: University of Chicago Press.
- Vostal, F. (2016). *Accelerating Academia: The Changing Structure of Academic Time*. Houndsmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Warren, R. (2016). One thing I learned by editing sociology of education. 3 sierpnia. <https://thesocietypages.org/edsociety/2016/08/03/one-thing-i-learned-by-editing-sociology-of-education/>, dostęp: 26.04.2018.